

“продуктом тривалого історичного розвитку і об’єктом міжпоколінної передачі досвіду”. [14, с. 6] Більшість дослідників трактують термін “картина світу” як опис побудови світу і вираження реальної структури природних явищ.

“Картина світу” і “модель світу” є вираженням реальної структури природних явищ. Інакше кажучи, “картина світу” – це модель реального (референтного) існуючого універсалу, який формується на мисленнєвому (понятійному, концептуальному) рівні та відображається в мовному (вербальному) просторі людського досвіду. Поняття мовної картини світу включає дві пов’язані між собою, але різні ідеї: 1) що наукова картина світу відрізняється від мовної і 2) що кожна мова “має” свою картину світу, яка відрізняється від інших мов. Насамперед – це загальна, інтегральна “картина світу”, сукупність всього мовного змісту, відносно постійна та повільно еволюціонізуюча у часі. Реконструкція мовної картини світу складає одну із важливіших задач сучасної лінгвістичної семантики. Дослідження мовної картини світу ведеться в двох напрямках, у зв’язку з названими двома складовими цього поняття. З однієї сторони, на основі системного семантичного аналізу лексики певної мови робиться реконструкція цілісної системи уявлень, яка відображена в даній мові. З іншого боку, досліджуються окремі характерні для даної мови концепти, яким притаманні дві властивості: вони є “ключовими” для даної культури (в тому розумінні, що дають “ключ” до його розуміння) і одночасно відповідні слова погано перекладаються на інші мови, або перекладний еквівалент зовсім відсутній. Для усвідомлення складності відношень, які охоплюють поняття “мовна картина світу”, необхідно виявити його лінгвістичний зміст, елементи, частини з яких складається мовна картина світу, що є для неї будівним матеріалом. Тому, у зв’язку з цим у лінгвістиці для вирішення питання треба використовувати “мовна модель світу”. Хоча поняття “мовна картина світу” й “мовна модель світу” співвідносні. Мовна модель світу - це частина мовної картини світу.

Джерела та література

1. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. Ж. Культура народів Причорномор’я ТНУ №32, 2002
2. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник.– К.: Артк, 1998
3. Планк М. Избранные труды.– М.: Наука, 1975.– 788с. Эйнштейн А. Влияние Максвелла на развитие представления о физической реальности// Собрание научных трудов.– М.,1967. Т. 2,4
4. Соколовская Ж.П. “Картина Мира”. Системность. Моделирование и лексическая семантика. – Сімферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 1999. 176с.
5. Караулов Б.Н. Общая и русская идеография. – М.: Наука, 1976.
6. Гумбольдт В. фон. Избр. тр. по языкознанию.– М.: Наука, 1984, 396с.
7. Цитується за Соколовською Ж.П. “Картина мира”. Системность. Моделирование и лексическая семантика...
8. Gramsch C. Language and Culture. – Oxford : Oxford University Press,1998. P.13. Подається за статтею Науменко Л.П. Концепт BUSINESS у англійській картині світу. Ж. Культура народів Причорномор’я №32, 2002
9. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Вопросы языкознания.– 1995.– №1
10. Дем’яненко Н.Б. Фразеологічні одиниці на позначення ментальної діяльності людини як відображення мовної картини світу (на матеріалі польської мови) ж. Культура народів Причорномор’я №32, 2002
11. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. – М.: Наука, 1976.– 335с. –
12. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // вопросы языкознания.– 1995.– №1.– 37–67с.
13. Никитина Т.Г. К вопросу о классификационной схеме фразеологического идеографического словаря // Вопросы языкознания.– 1995.– №2.– 69–81.
14. Сукаленко Н.И. Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира.– К.: Наукова думка,1992.– 160с.

Соломко С.В.

ЛЕКСИКОГРАФІЯ У ГАЛИЧИНІ В II ПОЛ. XIX СТОЛІТТЯ

(загальний огляд)

Мета цієї статті – показати загальний огляд лексикографічної роботи вчених Галичини II пол.. XIX ст.: створення тлумачних, перекладних та термінологічних словників.

Початок XIX ст. характеризується появою значної кількості граматик та словників української мови, які з’являються на західноукраїнських землях.

Початок XIX ст. характеризується появою значної кількості граматик та словників української мови, які з’являються на західноукраїнських землях.

В цей час у Галичині створилися сприятливіші умови для друкування різних праць українською мовою, ніж у Східній Україні. У II половині XIX ст. розгортається боротьба за розвиток української літературної мови на народній національній мовній основі. Розвиток української літературної мови, потреба лексично її

нормалізувати викликали появу словників української мови і в Галичині. Актуальність даної теми полягає в тому, що за останнє десятиліття майже ніхто не досліджував лексикографічну справу часів ХІХ ст., а, коли й досліджували, то лише частково. Про потребу і причини появи словників у цей час О. Партицький так писав:

«Від 1848 р. дає ся потреба словаря у нас в Галичині сильно чути. Бесіди німецька, польська, російська нами за помочою словарів і книжок добре вивчені; бесіда малоруська нам звичайно лишень остільки знана, оскільки она для буденної потреби вистарчає. Вираження, котрі поза округ наших відомостей сягають, ми зневолені викрадати з чужих словарів не знаючи, що письменність наша і нарід свої питомі вираження посідають. От і причина, чому потреба словаря для нас так нагляща і нам – з виємком немногих – так сильно почуває ся» [8].

Активізувалася словникарська робота вчених. Поряд з написанням граматик вони ще займалися вкладанням невеличких словничків, які мало кому відомі. Наприклад, одним із найактивніших збирачів матеріалів до словника української мови 60-70-х роках і був І. Верхратський. З 1864 р. І. Верхратський починає публікувати «Початки до уложення номенклатури й термінології природописної і народної», а потім і «Знадоби до словаря южноруского». Потрібно відзначити, що і в «Початках...», і в «Знадобах...» автор подавав не тільки слова поширені на західноукраїнських землях, а і в Східній Україні. Галичина стала в цей час «центром розвитку української духовної культури» і «тут з 1873 р. працює Товариство ім. Т.Шевченка, яке видає наукову літературу і фактично виконує функції української академії наук» [9]. І завдання про нагромадження лексичного матеріалу на землях Західної України взяла на себе редакція «Записок Наукового товариства ім. Шевченка». Так, як свого часу в «Основах», на сторінках «Записок», а за ними й інших періодичних західноукраїнських видань, починають публікуватися матеріали для словника української мови. Чільне місце в цій лексикографічній роботі посідають словники палеографічний опис пам'яток діалектної мови, які регулярно додає до своїх праць І. Г. Верхратський.

Створюються також термінологічні та перекладні словники української мови. Першим термінологічним словником вважають видання «Німецько-українського словника юридично-політичної термінології», який вийшов у Відні. Пізніше цей словник переробив К.Левицький та видав його під назвою „Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних” у 1893 році. З 1864 до 1879 І. Верхратський надрукував шість випусків „Початків до уложення номенклатури і термінології природописної, народної”, а в 1877 р. у Львові видав «Знадоби до словаря южно-русского», В «Початках» лексикограф намагався розшукати до латинських природознавчих термінів відповідні назви, які він брав головним чином у Західній і частково Східній Україні. Коли ж таких відповідників у його розпорядженні не було, він перекладав латинську назву українською мовою, а інколи утворював і нові назви. До його словника потрапила значна частина вузько діалектних термінів. Тому переважна частина їх не набула значення загальноукраїнських. Однак «Початки» І. Г. Верхратського й досі становлять науковий інтерес для істориків і діалектологів української мови.

У 1867 р. у Львові виходить «Нѣмецко-русский словарь» О.О.Партицького (близько 30 тисяч слів). Цей словник не охоплював повністю як лексику німецької, так і української мови, але в ньому існувало багато «кованих» слів, а також багато слів з «язичія» та полонізмів.

Активну діяльність розгорнула секція Записок наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка (далі – ЗНТШ) - математично-природничо-медична, на чолі якої був І.Верхратський. На чолі з ним велася робота зі створення термінології природничих та математичних наук. Першим виступив В.Й.Левицький з „Матеріалами до фізичної термінології” (1896). В словнику подана найважливіша термінологія з теоретичної механіки. До іноземних термінів додаються українські новотвори (амплітуда - розмах, паралелограм - рівнобіжник, молекула - дробина). Так само він опублікував „Матеріали до математичної термінології” (1902), „Начерк термінології хемічної” (1903). Прагнення кожного вченого створити свою термінологію відбивалося негативно на формуванні наукових стилів, на науці і все це позначилося на шкільних словниках : І.Верхратський - „Спись важньшихъ виразовъ з руской термінольогії...” (1892), „Нові знадоби номенклатури і термінольогії ...” (1908), „Виразня мінеральогічна” (1903).

Кращими за своїм методичним спрямуванням були лексикографічні праці С. Рудницького та І. Горбачевського. Перший з них розробляв географічну термінологію: «Начерк географічної термінології» (1903), «Причинки до географічної термінології» (1913) та ін. Особливої уваги заслуговує перша праця, в якій широко представлена різноманітна лексика майже всіх відомих на той час розгалужень географічної науки. У передмові до словника С. Рудницький зазначає, що він познайомився з усіма термінами, які вживаються у відповідних працях, і дійшов до висновку про необхідність використання міжнародних, загальноживаних термінів; поле вживання нових слів хоча привабливе, але лексика знає свої закони, які щонайменше підкоряються суб'єктивним бажанням людей. Подібних поглядів дотримувався І.Я.Горбачевський (український біохімік, гігієніст та епідеміолог). У праці «Уваги о термінології хімічній » (1905) він категорично виступає проти поглядів В. Й. Левицького українізувати наукову термінологію і пропонує наближати її до загальноживаної інтернаціональної.

Знаючи, що викладання семінарій Галичини провадилася на польській і українській мовах, І. Танчаківський видав «Русько-польську термінольогію зі збіркою інших слів з дошкільної і приватної науки, зладжену на підставі шкільних підручників» (1910). Посібник значно полегшував викладання окремих предметів у семінаріях.

Полегшували справу засвоєння предметів «Словарь до Гомерової Одисеї та Іліади» І. М. Огоновського (1900), «Русько-латинський словарець для руских гімназій» (1907) та «Латинсько-український словар для середніх шкіл» (1912) Ю.Кобилянського, «Німецько-український словар» (1912) Б.Кмицикевича і А. Спіл-

ки та ін..

На початку XX ст, у рукописному відділі Бібліотеки Імператорської Академії наук знайдено «Матеріали для Словаря Малорусского нарѣчя, собранныя въ Галиціи...». Вийшов словник Я. Головацького у Науковому збірнику Музею Української культури у Свиднику [Пряшів, 1983, № 10. с. 315-612]. За своєю суттю - це перекладний українсько-російський словник тлумачного типу, реєстр котрого формують лексеми південно-західного українського наріччя середини XIX ст. (літери А-З). Значення цього лексикографічного довідника в тому, що, фіксуючи певний етап розвитку української лексики, він показує динаміку лексико-семантичного рівня української мови, розвиток у його системі номінативної цінності діалектних слів, мотивацію антропонімів тощо. Як важливий крок у формуванні практичних засад української лексикографії цей словник засвідчив про певний набутий досвід: шліфувалося поняття реєстрове слово, словникова стаття, її граматична та ілюстративна інформація.

Розпочав Я. Головацький роботу і над чесько-німецьким словником, уклавши матеріал на 14 аркушах («Словничок окремих слів чеського діалекту»). Головацький). Діяльність Я. Головацького як термінолога завершилась роботою „Географіческой словарь западнорусскихъ и южнославянскихъ земель и прилежащихъ странъ” (Бильна, 1884), в якому відображено діахронний розвиток слов'янської топонімічної номенклатури.

Галичина протягом століть була відірвана від решти українських територій, але місцеві лексикографи були добре обізнані з українськими словниками, що видавалися за кордоном, і використовували їх при створенні своїх праць. З іншого боку, вчені з Центральної України розглядали лексикографію галицьких колег як частину загальноукраїнської, про що свідчать відгуки Б.Грінченка, І.Панькевича та ін.

Словники відбили загальний стан правописної ситуації в краю. Спроби русофілів покласти тут в основу літературної мови традиційний етимологічний правопис, а українофілів - фонетичний знайшли своє відображення у відповідних працях. Західноукраїнська лексикографія XIX ст. - цінне джерело при вивченні різних лінгвістичних дисциплін. Найбільшою заслугою словників є фіксація ними значної кількості місцевої лексики, частина якої вже архаїзувалася чи навіть вийшла з ужитку. Це робить словники корисними для історичної діалектології. Крім того, лексикографічні праці містять цінний матеріал для вивчення історії місцевої фразеології, морфології, фонетики та правопису. Вони можуть бути використані й при дослідженні процесу взаємодії та взаємовпливу сусідніх мов. У II пол. XIX ст. українська лексикографія збагачується термінологічними словниками, словниками класичних мов з українськими відповідниками, словниками іношомовних слів, а також шкільними словниками. Проходить розробка теоретичних питань лексикографії: зміст словника, додаються цитати слів та питання про неологізми.

Джерела та література

1. Возняк М. Студії над галицько-українськими граматиками XIX ст. // ЗНТШ - Т. LXXXIX. Л., 1909. – кн., III і кн., IV
2. Горещький П. Історія української лексикографії. – К., 1963
3. Лизанчук В. Заборони української мови // Українська філологія : досягнення, - Л., 1994
4. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1914 р., - Л., 1926
5. Маковей О. З історії нашої філології. Три галицькі граматики // ЗНТШ – Т. LI. -Л, 1903. - кн., I
6. Мацюк Г. Прескриптивне мовознавство в Галичині (перша половина XIX ст.). – Л., 2001. – 373с. // Мовознавство. – 2002., №1.
7. Могильницький І. О русском языке. – «Журнал Мин. народн. Просвещения», 1838, январь
8. Партицький О. Німецько-руський словар. – Л., 1867., С. 3
9. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. – К., «АртЕк», 2002, - С.252.
10. Тимошенко П. Д. Хрестоматія матеріалів історії української літературної мови, ч. I, - К., 1959
11. Українські письменники про літературу і мову. К., “Радянська школа”, 1961
12. Філологічні праці І.Могильницького. Видав М.Возняк.
13. Щурат В. Азбучна стаття М. Кмицикевича з 1834 р. // Записки НТШ – Л., 1908, кн. I. – Т. LXXXI

Сурова Н.А., Кузнецова Е.Ю.

АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ КАРАДАГСКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВЕДНИКА

Сохранение природы представляется одной из самых насущных проблем общества, решение которой диктуется необходимостью укреплять физическое и моральное здоровье населения. Одной из форм охраны природы является создание особо охраняемых территорий. Вследствие своей густонаселенности и освоённости ландшафтов Украина имеет свою специфику в отношении заповедного дела. Здесь нет и не может быть в перспективе крупных заповедников. Тем не менее, такое положение дел не умаляет экологической и социальной ценности этих небольших заповедников. Напротив, при такой хозяйственной преобразованности региона, которая сложилась и продолжает развиваться, заповедные участки приобретают «цену драгоценностей», настоящую и особенно перспективную стоимость которых невозможно измерить обычными экономическими мерками.

Одной из важных экологических проблем при организации заповедных территорий является определе-